

Sõjaväe slängist siirderiituste kaudu

Tõnu Tender

haridus- ja teadusministeeriumi keeletalituse juhataja

Mis on siirderiitus?

Sõjaväes satub inimene täiesti uude keskkonda. Ületades piiri endise ja uue vahel, tuleb tal osaleda (või olla lausa peosaline) teatud rituaalides. Rituaali, kus üksikisik siirdub ühest sotsiaalsest seisundist teise, nimetatakse siirderiituseks. Siirderiitustele on kohati omane agressiivsus ja vägivaldsus, mis peab aitama uustulnukaid täielikult allutada, kontrollida nende vastupidavust äärmuslikes olukordades.

Uurijad on siirderiitusi jaganud kolmeks: 1) irrusriitused, mille eesmärk on isiku võõrutamine vanast staatusest; 2) vaheriitused, mis valmistavad isiku ette uude seisundisse siirdumiseks; 3) liitumisriitused, kus sotsiaalne grupp võtab uue liikme omaks või võtab üksikisik omaks uue sotsiaalse seisundi koos vastava rollikäsitusega. Mõnigi kord võivad kolme põhietapi piirid olla ähmastunud või omavahel segunenud, samuti võib etappidesse jagunemine olla detailsem.

Sõjavägi sarnaneb mõneski mõttes vanglaga: mõlemale on omane meeste ülekaal, hierarhilisus ja eraldatus muust maailmast. Seetõttu on päris loomulik, et ka sõjaväe ja vangla siirderiitustel on ühisjooni. Kui käsitleme sõjaväe siirderiitusi, et kirjeldada nende kaudu sõjaväe slängiväljendeid, on niisiis põhjust tõmmata siin-seal paralleele ka kinnipidamiskoha siirderiitustega. Siinkirjutajal oli võimalik sõjaväe siirderiitustega lähemalt kokku puutuda 1980. aastatel toonase Nõukogude Liidu armee sidevägedes aega teenides.

Mooset ja Aaronit tegema

Eesti Vabariigi esimese iseseisvuse aja sõjaväest on teada üks toiming, mida praktiseeriti noorsõduritega – neile tehti veskit. *Veski tegemine* seisnes selles, et umbes tosin sõdurit heitsid vastamisi pikali maha, jättes üksteise vahele umbes poolemeetrise vaba koridori. *Mölder* (keegi vanematest sõduritest) vedas *selli* (noorsõdurit) jalgupidi läbi *veskiruumi*, maas lamavad sõdurid löid sellile jalgadega vastu keha. Paraku pole teada, kui levinud veski tegemine tollase Eesti Vabariigi sõjaväes oli ning kas noorsõdureid tümitati naljaga või sai uustulnuk tõsise keretäie. Kuid selge on, et tegemist oli siirderiitusega, täpsemini vaheriitusega, kus noorsõdurit pilati või alandati, talle anti mõista: sa pole enam kodus vanemate hoole all, kuid ei ole veel ka täieõiguslik aja-teenija.

Samast ajast on teada *Moosese ja Aaroni tegemine*. Nööri üks ots seoti jala ja teine ots magaja pea kohale asetatud veenõu külge; varvaste vahele pisteti paber ning süüdati põlema. Kõrvetusest ehmunud isik tõmbas endale vee voodisse. Rahvaluuleteadlase Arvo Krikmanni kinnitusel olnud Moosese ja Aaroni tegemine Simuna kooli internaa-dis 1950. aastate algul peaaegu igaõine nali.

Vene sõjaväes praktiseeriti noorsõdurite peal Moosese ja Aaroni tegemisega sarnast võtet – *jalgratast* (võrdle vene *велocунед*). Magaja varvaste vahele pisteti paber või vatitopp ning süüdati põlema. Ärganud inimese rapsivad jalaliigutused meenutasid jalgratta pedaalide sõtkumist. Sama toiming on olnud 1990. aastate keskel Eesti kinnipidamisasutusteski kasutusel. Jällegi on tegemist vaheriitusega – uustulnukale ei anta ööselgi rahu. Seesuguse toiminguga kontrollitakse uustulnuka närvisüsteemi ning vanemad olijad saavad uue arvelt nalja.

Duhhid ja deduškad

Vene sõjaväes oli vanemate ajateenijate suhtumine noorsõdurisse üsna halb, sageli julmgi. Nimetused *duhh* (võrdle vene *дyx* 'vaim, hing; hais, lõhn'), *salaaga* ~ *salabonn* (võrdle vene *салака* 'räim, (soolatud) silk'), millele lisandus tihti mõni vulgaarne täiend, olid halvustavad. Kui aasta teeninud sõdurit nimetati duhhiks või salabonniks, siis oli tegemist ränga solvamisega. Aasta teeninud sõdur (st *teise aasta mees*) kuulus väärikasse, privilegeeritud seisusesse, sest olles vaheriitused läbinud, oli ta jõudnud n-õ tõeliste ajateenijate hulka. Teatud eeliseid võisid

omada noorsõdurid, kelle rahvuskaaslased moodustasid väeosa *vanakeste* ehk vanemate ajateenijate (täpsemalt: poolteist aastat teeninud sõdurite) hulgas enamuse või vähemalt kaaluka osa.

Nõukogude Liidu sõjaväes esimest aastat teeninud nooruki staatus oli sarnane praeguse meeskorporatsiooni *rebaste* dressuuri läbiva noormehe omaga: nii duhhil kui ka rebasele on esimesel aastal palju kohustusi, kuid puuduvad õigused. Nii sõjaväes kui ka korporatsioonis kehtib põhimõte, et käsutada oskab see, kes oskab ise käsku täita, st kes on proovi- ehk dressuuriaja läbi teinud. Teise aasta ajateenijat võib võrrelda korporatsiooni värvikandjaga.

Endise Nõukogude Liidu sõjaväe ja kinnipidamiskohtade traditsioonides võib leida mitmeid sarnasusi. Ühisjooni aitavad selgitada paar ajaloolist detaili. Nimelt on Nõukogude armee traditsioone kindlasti mõjutanud asjaolu, et Teise maailmasõja ajal sunniti paljud kinnipidamiskohtades istunud süüdimõistetud, sealhulgas professionaalsed kurjategijad, surma ähvardusel rindele. Kuna elukutselised kurjategijad olid riskiga harjunud, siis said paljudest hinnatud sõdurid (ja suured marodöörid). Oma jälje sõjaväe traditsioonidele on kindlasti jätnud ka ehitusvägedes teeninud kriminaalne element.

Sõjaväe siirderiituseks (jällegi vaheriituseks) võib pidada ka noorsõduritele esitatud traditsioonilisi alandavaid küsimusi (ülesandeid), mis meenutavad noorele ajateenijale pidevalt tema tühisust ja madalat staatust. Küsimused olid üle kogu Nõukogude Liidu üsna sarnased. Näiteks küsiti: *Как служба?* (Kuidas teenistus läheb?). Kui eksamineeritav vastas, et teenistus läheb normaalselt, sai ta karistada. Reeglikohaselt tuli naeratada ning öelda: *Я счастлив!* (Olen õnnelik). Eelmisele küsimusele järgnes tavaliselt: *А как дедушке служба?* (Kuidas *vanaisal* poolteist aastat teeninud sõdur' teenistus läheb?). Nüüd pidi vastaja oma peakatte maha viskama, sellel saabastega peal trampima ning hüüdma: *Заебала служба!* (Teenistusest on kõrini!). Kolmas küsimus: *Сколько служил?* (Kui kaua oled teeninud?). Õige vastus: *Только с поезда!* (Saabusin just rongi pealt).

Nendele kolmele küsimusele tuli noorsõduril vastata poole aasta jooksul korduvalt. Loomulikult tuli noorel jooksuga täita vanade olivate kõiki käsked ja soove.

Prikaas ja demblitöö

Nõukogude armee ajateenijad ootasid kaks korda aastas (kevadell ja sügisel) kannatamatult kaitseministri käskkirja ehk *prikaasi* (võrdle vene *приказ*). See kutsus sõjaväkke uued ajateenijad ja andis õiguse vabastada teenistuse läbinud. Duhh pidi alates sajast päevast enne prikaasi (kuni käskkirja ilmumiseni) nimetama deduškale täpse prikaasi ni jäänud päevade arvu. Muidu sai duhh karistada. Mõnes väeosas lugesid duhhid igal õhtul (alates sajast päevast) vanaisadele luuletuse, mille lõpus nimetati käskkirjani jäänud päevade arv.

Prikaasi ootasid kõik ajateenijad, kõige rohkem aga vanakesed, sest neid hakati siis koju lubama. Enamasti aga tuli enne kojusõitu sooritada *demblitöö* – s.o sõjaväeosa juhtkonna poolt määratud töö (nt ehitus-, remonditöö vms), mille täitmise järel koju pääseb. Duhh tõusis aga pärast käskkirja ja teatud riitusi hierarhiaredelil pügala võrra kõrgemale: varsti saabusid väeosadesse uued duhhid, kes omakorda kõige tüütumaid ja alandavamaid ülesandeid täitma hakkasid.

Ka siin esineb sõjaväe ja kinnipidamiskoha traditsioonides märkimisväärne sarnasus. Elukutseline varas ei tohtinud vargaseaduse järgi ei vabaduses ega vanglas tööd teha, muidu tabanuks teda karistus. Nõukogude sõjaväes oli töö tegemine samuti noorsõdurite ülesanne, vanakesele oli see häbiasjaks. Kuid demblitöö tuli sooritada, et koju pääseda. Võimaluse korral tehti seda öösel, et noored ei näeks vanakest töötamas. Kuid sel puhul oli ajateenijal siiski peamine eesmärk töö ruttu lõpetada (väärikus jäi tagaplaanile), et koju pääseda. Seetõttu ei häbenetud sageli enam ka noorsõdureid ning kojusaamise nimel rabati demblitööd päeval ja öösel. Sellist töötegemist võib käsitleda irrutusriitusena (tööst võõrdunud harjutatakse tsiviileluga).

Kaitseministri käskkirja loeti väeosa rivistusel ette, kuid vanakesed lasid seda endale õhtul või öösel veel paar korda esitada. Seda tegi duhh, kes ronis nt öökappidest kokku pandud esinemislavale. Pärast prikaasi ettelugemist algas pidulik riitus – *pankade* löömine (võrdle vene *бить ~ ставить банки* 'lööma, peksma'). Teenimiskuude arvu järgi löid kaaslased ajateenija tagumiku pihta kindla arvu lööke ehk *pankasid* (6, 12, 18, 24). Löödi rihma nahkse osa või pandlaga. Löökide tugevus sõltus väeosa traditsioonidest. Kõvemad rihmahoobid (6 või 12) sai noorem ajateenija – 12 lööki tähistas privilegeeritud seisusesse jõudmist, tõeliseks ajateenijaks saamist (liitumisriitus). Vanakest löödi väga õrnalt, mõnel pool koguni niidiga: vanake heitis kõhuli

voodisse, tema tagumikule asetati padi, voodi alla aeti üks või paar duhhi, kes pidid seal pankade löömise ajal vanakese hädakisa imiteerima. Pärast pankade jagamist õnnitlesid asjaosalised üksteist tähtsa sündmuse puhul.

Kaitseministri käskkirja väljaandmise päevast alates kuni koju-sõiduni jagasid deduškad (pärast käskkirja väljatulekut tituleerisid nad end juba *kodanikeks* – võrdle vene *гражданин*) oma hommikuse võituki noorsõduritele. See žest tähistas oletatavasti lepituse otsimist eelneva dressuuri ja vägivalda eest, vanakeste taandumist või irdumist oma võimupositsioonidelt.

Soovitusi edasilugemiseks

I. L. Allen, *The City in Slang*. New York, Oxford. Oxford University Press, 1993.

K. Hermlin, Sõdurite erikeelest Eestis. – *Eesti Keel* 1928, nr 5–6, lk 90–102.

U. Ilm, T. Tender, Trellide ja luku taga. Sissevaade eesti kinnipeetavate 20. sajandi slängi. Toimetanud T. Tender, K. Kingo. Atlex. Tartu, 2003.

A. Krikmann, Lipitud-lapitud „Kommunaari” king. – *Lipitud-lapitud. Tänapäeva folkloorist*. Tartu, 1995, lk 33–58.

M. Kõivupuu, Kõike võib teha, peaasi, et päris ära ei tapeta. – *Lipitud-lapitud. Tänapäeva folkloorist*. Tartu, 1995, lk 180–191.